

CARACTERISTICILE SOCIALISMULUI LATINO-AMERICAN CONTEMPORAN

Dr. Răzvan Victor PANTELIMON*

The Main Characteristics of Contemporary Latin-American Socialism

Abstract: This article tries to analyze the evolution and characteristics of actual socialist parties and movements from Latin America. We believe that the collapse of Soviet Union and of “real socialism” states was the start of an important crisis for the Latin-American socialism, a crisis from which revives a new socialism in Latin America. The main characteristics of this new socialism could be the following: the renunciation at the traditional ideology and theories (like social classes war, the central place of the working class, the nationalization of the private business and production medias, the central place of the Communist Party like an vanguard etc); the building of a new discourse; the change of the political subject from the worker to the citizen; the acceptance of an multi-party system; strong elements of populism; the use of social movements. But the main change, and this is our hypothesis of research, is the acceptance of democracy as the “only game in town” and the substitution of the insurrectional and violent way to reach power by the use of democratic and electoral rules. In ideological terms is the passage from the Leninist “assault for the power” to the Gramscian “obtaining hegemony”.

Keywords: socialism, Latin America, crisis, democracy, reform

---

În acest articol vom analiza care sunt caracteristicile socialismului latino-american de astăzi și prin ce se identifică el. Credem că odată cu cădere URSS și a statelor socialiste socialismul latino-american a evoluat într-un sens interesant care a permis partidelor socialiste din această zonă să-și modifice ideologia, programele politice, strategiile și chiar liderii, aceasta fiind chiar ipoteza noastră de cercetare principală.

Dacă până la căderea „socialismului real” stânga latino-americană discuta în special despre formele sau modalitățile de realizare a schimbărilor sociale și a evoluției societății, în zilele noastre chestiunea principală este aceea a obiectivelor de realizat, a etapelor care trebuie parcurse etc.

Cea mai mare parte a secolului trecut socialismul din America Latină a dezbătut asupra metodelor de realizare a misiunii sale istorice, asupra formelor de acțiune necesare atingerii obiectivelor sale, fără a chestiona însă aceste obiective. Rezultatele care trebuiau obținute nu au fost puse în discuție, ci s-a luat ca dat un model sau altul (URSS, China, statele socialiste, Yugoslavia, Cuba etc), misiunea stângii latino-americane fiind aceea de a reproduce în spațiul acesta ceea ce se realizase anterior într-unul din aceste state. Putem spune că în

viziunea partidelor socialiste latino-americane „*ce este de făcut era foarte clar, rămânea de văzut cum să faci*”.¹ Cea mai cunoscută dezbatere în acest sens a fost aceea între adepții luptei armate revoluționare care aveau drept model revoluția cubaneză, pe cea sandinistă sau ideile lui Che Guevara privind „*focul revoluționar*” și cei ai respectării și utilizării mecanismelor legale și electorale după modelul lui Salvador Allende în Chile.

Odată cu democratizarea sistemelor politice latino-americane realizată fie prin intermediul unor tranziții politice în unele cazuri, fie prin continuitate în alte cazuri, partidele politice din regiune au suferit mutații profunde care își au cauzele atât în aspecte endogene, cât și exogene, în chestiuni strict legate de aspectele politico-instituționale, dar și în unele cu conținut social sau economic.

Eșecul Uniunii Sovietice și a regimurilor comuniste din Europa de Est a avut consecințe majore atât asupra stângii din America Latină, cât și asupra societăților latino-americane în general. Astfel va dispărea un referent major, vor dispărea modelele pe care socialiștii latino-americani le invocaseră, se va dovedi că obiectivele pe care ei doreau să le realizeze nu au rezistat examenului istoriei.

Cei mai mulți dintre cercetători sunt de acord cu faptul că insuccesul socialismului real și pierderea unui solid referent ideologic și practic pentru majoritatea sectoarelor stângii latino-americane, a fost factorul exogen prin excelență. Efectele anului 1989 asupra Americii Latine sunt foarte evidente deoarece după căderea Zidului Berlinului s-a redus la minim sprijinul oferit de acea zonă pentru socialiștii latino-americani, în același timp a dispărut și teama Washington-ului că „*curtea sa din spate*” ar putea cădea în mâinile inamicilor ideologici, s-a deplasat centrul de interes al politicii externe nord-americane către Europa de Est și către Orientul Mijlociu etc.²

Criza prin care a trecut socialismul latino-american în ultimii ani ai secolului trecut a fost expresia regională a unei crize mondiale a „*vechii stângi*”, manifestată în decăderea tradițiilor progresiste provenind din cele două revoluții moderne, dar în același timp, există o altă componentă a acestei crize care are de a face cu strategia politică și este simbolizată de dispariția modelului leninist provenit din revoluția rusă.³ Aceste două direcții: schimbarea ideologică și schimbarea de strategie politică sunt în opinia noastră caracteristicile principale ale evoluției socialismului atât a celui mondial, dar mai ales a celui latino-american în ultimii douăzeci de ani.

* Lect. Univ. Dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Constanța.

¹ Nils Castro, *Las izquierdas latinoamericanas: Observaciones a una trayectoria*, Fundația Friedrich Ebert, Panama, 2005, p. 95.

² Manuel Alcántara y Flavia Freidenberg, *Los partidos políticos en América Latina* în „*América Latina Hoy*” n° 27, 2001, Salamanca, p. 24.

³ César A. Rodríguez Garavito; Patrick Barrett, *¿La utopía revivida? Introducción al estudio de la nueva izquierda latinoamericana* în César A. Rodríguez Garavito; Patrick Barrett și Chávez, Daniel, 2005, *La nueva izquierda en América Latina. Sus orígenes y trayectoria futura*, Grupul Editorial Norma, Buenos Aires, pp. 25-26

O analiză interesantă a crizei prin care trece stânga și a transformărilor și noilor sale caracteristici o realizează într-un interviu cu un jurnalist italian, la începutul anilor '90 ai secolului trecut, Luis Maira, unul dintre cei mai importanți gânditori socialiști din Chile. Astfel el pleacă de la constatarea că la începutul anilor '90 stânga nu mai este protagonistă importantă a vieții politice, de multe ori fiind minoritară. În acest context partidele și mișcările de stânga trebuie să se reinventeze și să se redefiniească, iar potrivit lui Maira această redefinire constă în principal în asumarea fără echivoc a democrației, ceea ce presupune ca socialiștii să înceapă să dorească o democrație politică care să corespundă unor certe valori universal recunoscute. Astfel stânga latino-americană va căuta o civilizație în care drepturile omului să fie recunoscute, un respect pentru principiul suveranității populare, reînnoirea periodică în funcțiile publice, recunoașterea alternanței la putere, valorizarea unui pluralism ideologic și a libertății de opinie și de exprimare etc.⁴

Această revalorizare a democrației și a valorilor sale este potrivit lui Maira principalul element de diferențiere al socializmului de după 1989, față de cel al perioadei anterioare. În ceea ce privește cauzele acestor transformări ele sunt în opinia autorului chilian două: eșecul modelului și sfârșitul socializmului real pe de o parte, și pe de altă parte experiențele de represiune trăite de mișcările de stânga în timpul regimurilor militare ale modelului securității naționale.⁵

Încercarea de a găsi modele proprii care să integreze în același proiect socializmul și democrația, constituie o adevărată ruptură față de stânga tradițională latino-americană, iar diferențele majore se văd în viziunea asupra economiei. Astfel, dacă anterior viziunea tradițională socialistă promova naționalizarea totală a mijloacelor de producție și existența unei economii socialiste centralizate și planificate, noul model economic socialist se identifică cu satisfacerea unor necesități de bază ale tuturor componentelor societății, cu existența unui „minim demn” pe care statul trebuie să îl garanteze prin redistribuire și nu neapărat prin naționalizare.⁶

Experiențele anterioare și mai ales cea a Unității Populare din timpul lui Allende au convins mișcările socialiste că nu poate fi asociat socializmul cu anarhia spontană, cu schimbarea violentă a formelor de proprietate în economie, cu distrugerea proprietății private etc, care anterior constituiseră puncte programatice ale socializmului latino-american. După 1989 problema căreia stânga a trebuit să îi răspundă nu a fost cum să preia puterea economică și politică, ci cum să facă să coexiste un proiect socialist redistributiv cu exigențele pieței libere și neîngrădite, cu existența unui spațiu amplu de libertate de acțiune și decizie pentru întreprinzătorii privați.

---

⁴ Luis Maira; Guido Vicario, *Perspectivas de la izquierda latinoamericana. Seis dialogos*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 1991, pp. 14 – 15.

⁵ *Ibidem*, p. 16.

⁶ *Ibidem* . p. 33.

Sintetizând o serie de caracteristici putem spune că socialismul latino-american contemporan privește mai mult către viitor și nu către trecut și nu mai utilizează simboluri, mituri și figuri ale fazei „epice” a politicii latino-americane; a lăsat la o parte tradiționalele analize și interpretări care aveau în centru conceptele de „clasă” și „luptă de clasă” și nu mai gândesc în termeni de „hegemonie/dictatură a muncitorilor sau proletariatului”; cunosc noi forme de organizare specifice anterior mișcărilor sociale sau altor tipuri de structuri și nu tipului clasic de organizare partidistă; nu mai resping total economia de piață și politicile neo-liberale ci caută modalități de a atenua efectele negative ale acestora și de a redistribui bogăția pe cale legală; utilizează tot mai mult noile tipuri de canale comunicaționale mediatice în defavoarea modelului care presupunea o intensă mobilizare și activism direct al militanților.⁷

Toată transformare anterioară nu poate fi înțeleasă decât în contextul unor profunde mutații induse de o criză de proporții. Sunt mulți autori care au scris asupra crizei și decăderii stângii la începutul anilor 90, unul dintre cei mai cunoscuți fiind politologul mexican Jorge Castañeda care inaugura lucrarea sa celebră din 1993 cu o sentință categorică: „*Războiul Rece s-a terminat și blocul socialist s-a prăbușit. Statele Unite și capitalismul au triumfat. Poate că în nici o altă parte acest triumf nu este atât de clar și de bine evidențiat ca în America Latină. Niciodată înainte democrația reprezentativă, economia liberă de piață și efuziunile oportuniste sau sincere pro-nordamericane nu au apărut cu o asemenea persistență într-o regiune unde anterior bărbați și femei din lumea întreagă deposedaseră credința lor revoluționară în alte idealuri care plecau de la altă victorie: cea a revoluției cubaneze.*”⁸

Care pot fi cauzele acestei discreditări ale socialismului? Marta Harnecker o observatoare atentă a panoramei politice latino-americane de stânga consideră că socialismul latino-american a rămas desconcertat și fără un proiect alternativ, trăind o profundă criză care afectează trei domenii principale: cel teoretic, cel programatic și cel organic.

În opinia sa criza teoretică a stângii latino-americane avea o origine triplă: incapacitatea sa istorică de a elabora o gândire proprie, pentru că în majoritatea cazurilor tendința a fost aceea de a extrapola scheme de analiză proprii altor latitudini; faptul că nu a fost în stare să realizeze un studiu riguros al experiențelor socialiste – atât a succeselor, cât și a eșecurilor acestora – și nici a unei analize serioase asupra cauzelor înfrângerii acestora; inexistența unui studiu critic al capitalismului de la sfârșitul secolului XX – capitalismul revoluției electronico-informatic, al globalizării și al războaielor financiare.⁹

În același timp stânga latino-americană a trecut printr-o criză programatică la începutul anilor 90, când a avut mari probleme la momentul elaborării unui proiect transformator care să poată asuma datele noii realități

⁷ *Ibidem* p. 58.

⁸ Jorge Castañeda, *Utopia desarmada*, Ariel, Buenos Aires, 1993, p. 9.

⁹ Martha Harnecker, 1999, *Haciendo posible lo imposible: la izquierda en el umbral del siglo XXI*, Ed. Siglo XXI, Mexic, p. 223-224.

mondiale și care ar fi putut să aglutineze în jurul său toate sectoarele sociale afectate de regimul dominant.¹⁰

Criza organică sau instituțională a partidelor de stânga s-a exprimat atât în pierderea capacității sale de atracție și mobilizare în rândul cetățenilor, și mai ales al tinerilor, ca și într-o evidentă disfuncționalitate a structurilor sale, obiceiurilor, tradițiilor și modurilor de a face politică, cu exigențele pe care realitatea socială le cere de la un actor politic de caracter popular și socialist.¹¹

Procesul acesta de transformare al stângii nu a început însă după 1989 ci el a fost anterior, căderea socializmului real accelerând transformările și regândirea proiectului socialist în America Latină. Stânga latino-americană a început să împărtășească valorile democratice și să lupte pe cale pașnică pentru construirea proiectului lor socialist în contextul proceselor și experiențelor de tip capitalist, încă din anii 80 ai secolului al XX-lea. Aceste sectoare ale stângii reformate și decise să adopte calea democratică urmau, potrivit lui Luis Maira, să fie cele de succes în ultimii ani ai secolului XX pentru că ele erau cele care aveau posibilitatea de a reprezenta electoral o mare parte a cererilor populare, în timp ce partidele și mișcările socialiste ortodoxe deveneau tot mai slabe.¹²

Dispariția „socializmului real” nu a avut numai efecte negative asupra socializmului latino-american, ci și o serie de efecte care pe termen lung au dus la regândirea ideilor de stânga și la reverimentul acestora. Maurice Duverger afirma că „prăbușirea comunizmului la Răsărit nu slăbește socializmul, ci-l întărește descotorosindu-l de propria-i sperietoare.”¹³

Totodată eșecul regimurilor din Est demonstrează existența uneia dintre greșelile fundamentale ale lui Marx: „nu se poate făuri socializmul în absența unor instituții democratice statornicite: sufragiu universal, parlament pluralist, guvern răspunzător în fața cetățenilor la fiecare alegere generală. Proprietatea colectivă nu generează astfel de instituții. Dacă ea le precede, devine o piedică în calea lor, prin dezvoltarea unei nomenclaturi care scapă oricărui control popular, instalându-se pe viață în privilegiu a căror păstrare și largire devin obiectivul ei prioritar. Democrația nu este fiica socializmului, ci mama lui.[...] Statul de drept nu este o suprastructură a relațiilor de producție. El este una din bazele socializmului, pe picior de egalitate cu nivelul de dezvoltare economică și tehnică.”¹⁴

În același timp dispariția lumii bipolare a avut ca efect modificarea modului în care Washington-ul aborda relațiile cu această zonă, mult timp considerată „curtea din spate a SUA”. Componenta geopolitică anterioară prin intermediul căreia era privită stânga latino-americană va lăsa loc unei noi abordări predominant economice care se baza pe modelul neoliberalist. Deoarece

---

¹⁰ *Ibidem* p. 232.

¹¹ *Ibidem* p. 238.

¹² Luis Maira; Guido Vicario, *Perspectivas de la izquierda latinoamericana. Seis dialogos*, Fondo de Cultura Economica, Santiago de Chile, 1991, pp. 27 – 29.

¹³ Maurice Duverger, *Europa de la Atlantic la Delta Dunării*, Editura Omegapres, București, 1991, p. 125.

¹⁴ *Ibidem* p. 126 – 127.

neoliberalismul și politicile promovate de acesta au fost considerate ca una dintre explicațiile pentru reverimentul stângii, după cum vom vedea în continuare, este interesant de observat, ca o paranteză, că neoliberalismul a fost legat de globalizare, iar majoritatea criticilor și protestatarilor anti-globalizare își justifică discursul pe respingerea modelului neoliberalist. La începutul anilor 90 o serie de partide și mișcări socialiste din America Latină au negat existența globalizării, în loc să caute modalitățile de transformare a acesteia sau de contracarare a efectelor sale pentru a dobândi sprijinul populației.¹⁵

Chiar dacă erorile conceptuale ale acestui model, precum și o serie de consecințe negative ale sale sunt destul de bine documentate empiric, o bună bucată de timp socialiștii latino-americani nu au reușit să sistematizeze o contra-propunere sustenibilă teoretic și eficientă practic. Chiar și după ce socialismul a început să câștige teren în America Latină, cei mai mulți lideri ai săi nu au înțeles că nu este suficient să înfrângă conceptual și politic neoliberalismul ci trebuie să construiască o propunere alternativă capabilă să asume noile circumstanțe globale, care trebuie înțelese ca un conglomerat de forțe și oportunități contradictorii și să ofere un nou model. După cum spunea Maurice Duverger „*elaborarea unui nou socialism nu se va face într-o zi și pe baza sugestiilor unui singur om. Va fi necesară colaborarea multora.*”¹⁶

Dispariția amenințării sovietice a permis, în mod paradoxal, dezvoltarea mișcărilor de stânga din America Latină și chiar venirea lor la putere deoarece dispărând logica Războiului Rece în care orice partid socialist sau guvern de stânga din America Latină era considerat de analiștii americani ca un cap de pod al comunismului, Statele Unite nu s-au mai opus acestor mișcări pe care au încetat să le mai privească ca pe niște amenințări la adresa intereselor sale strategice.¹⁷ Hegemonia militară a SUA a lăsat loc unei agende economice care cuprindea: comerțul liber, dominația pieței, reducerea intervenției statului în economie, stabilitatea macroeconomică etc.¹⁸

Ca atare socialismul latino-american modern a început să se adapteze noilor realități, să se recreeze sau să se reconstruiască și să încerce să își redefinească obiectivele sau chiar să creeze unele noi. După cum afirmam anterior odată cu eșecul modelului socialismului real, stânga s-a văzut într-o criză de modele, de obiective, astfel încât a fost nevoită să găsească noi scopuri și să dea naștere unui nou proiect, care ilustrează, deocamdată schematic, dar pe zi ce

¹⁵ Nils Castro, *Las izquierdas latinoamericanas: Observaciones a una trayectoria*, Fundația Friedrich Ebert, Panama, 2005, *passim*.

¹⁶ Maurice Duverger, *Europa de la Atlantic la Delta Dunării*, Editura Omegapres, București, 1991, p. 126.

¹⁷ Teodoro Petkoff, *Las dos izquierdas* în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 197, mai/iunie 2005, p. 115 – 116.

¹⁸ Wilfredo Lozano, *La izquierda latinoamericana en el poder. Interrogantes sobre un proceso en marcha*, în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 197, mai/iunie 2005, p. 132.

trece tot mai clar, o nouă paradigmă pe care o putem numi „noul socialism latino-american”.

Dacă la începutul anilor 90 evoluția stângii latino-americane era departe de a fi pozitivă, letargia politică, înfrângerile electorale și deruta, discreditarea și insuccesul modelului socialist, fiind un loc comun al analizelor despre stânga latino-americană, situația s-a schimbat în ultima perioadă. Treptat, treptat în ultimii ani tot mai multe partide și mișcări socialiste încep să se impună atât în preferințele cetățenilor, cât și în rezultatele electorale, anunțând un nou reviriment al socialismului latino-american și al partidelor de stânga.

Sunt multe interpretări privind cauzele apariției unui nou model de socialism în America Latină, în cadrul unei conjuncturi mondiale destul de puțin favorabilă acestui tip de politici. Vom prezenta în continuare opiniile lui Atilio Borón, cunoscut analist al socialismului latino-american modern, care într-o lucrare recentă evidențiază patru puncte sau cauze principale care explică apariția unui nou socialism și care sintetizează majoritatea dezbaterilor actuale.¹⁹

În primul rând, la începutul anilor nouăzeci au început să apară o serie de probleme și de limitări ale modelului neoliberal bazat pe politicile Consensului de la Washington. Pe măsură ce se multiplicau crizele economice și scandalurile de corupție relaționate cu reforme structurale, au apărut ori s-au întărit partidele și mișcările socialiste care se opuneau acestui tip de politici economice.

Un al doilea factor care poate explica renașterea stângii în America Latină este apariția unor noi actori politici care compensează declinul vechilor actori și preiau locul unora dintre aceștia, cum ar fi cazul sindicatelor. Chiar dacă organizarea clasică pe sistemul de partid se menține, în permanență apar noi tipuri de organizații (mișcări indigene, organizații țărănești, mișcări ale șomerilor, organizații feministe etc).

Al treilea factor explicativ a fost erodarea, discreditarea și crizele interne ale partidelor politice tradiționale, care au dat naștere unor noi structuri și modele socialiste. Cazul cel mai clar este Venezuela, unde „fenomenul Chávez” și consolidarea sa la putere nu pot fi înțelese dacă nu ținem cont de situația partidelor tradiționale care au pierdut întreaga încredere a electoratului ca rezultat al celor aproape patruzeci de ani ai Pactului de Punto Fijo, prin care puterea era exercitată pe rând, într-o adevărată „rotativă guvernamentală” de cele două partide tradiționale.

Un ultim factor care a întărit socialismul latino-american a fost revitalizarea stângii la nivel internațional plecând de la o mișcare generalizată contra globalizării, neoliberalismului și războiului.

---

¹⁹ Atilio Borón, *La izquierda latinoamericana a comienzos del siglo XXI: Promesa y desafíos* în César A. Rodríguez Garavito, Patrick Barrett și Daniel Chavez, 2005, *La nueva izquierda en América Latina. Sus orígenes y trayectoria futura*, Grupo Editorial Norma, Buenos Aires, pp. 405 – 433.

O altă opinie sintetizează cauzele care au dus la creșterea votului popular pentru partidele socialiste, acestea fiind, bineînțeles în funcție de țară într-un mai mic sau mai mare grad, expresia unei nemulțumiri față de neoliberalism, față de dominația imperialistă, față de ordinea internațională stabilită și care caută o alternativă radicală la structurile sociale existente – independent de limitele programatice ale uneia sau alteia dintre organizațiile sau structurile politice socialiste.²⁰

Am văzut cauzele apariției unui nou socialism, înainte de a analiza însă în detaliu schimbările ideologice și noile strategii politice care caracterizează acest socialism, trebuie să dăm o definiție a acestui nou tip de gândire și acțiune politică. Pentru aceasta vom utiliza o definiție a Martei Harnecker, citată de Ronald H. Chilcote într-un articol asupra stângii în America Latină: a fi socialist astăzi semnifică să lupti pentru sau să sprijini un proiect de societate care se opune logicii capitaliste de *profit-making* și care încearcă să construiască o societate pe baza unei logici umaniste.²¹ Este o definiție destul de largă dar tocmai de aceea considerăm că ea acoperă toate organizațiile sau structurile care în prezent sunt cunoscute drept „socialiste” sau de „stânga” și care sunt extrem de diverse după cum vom vedea în continuare.

O altă definiție a noului socialism afirmă că poziția ideologică și politică a stângii se referă la o articulare între egalitate și libertate care se orientează către emanciparea ființelor umane, însă aceasta nu semnifică absența diversității și nici eradicarea forțată a diferențelor fundamentale. Cu alte cuvinte socialismul actual în America Latină promovează justiția socială și democrația la toate nivelurile de relații între ființele umane.²²

După ce am citat aceste opinii privind cauzele apariției unui nou model de socialism și am văzut o posibilă definiție a sa vom încerca să vedem în continuare care sunt caracteristicile acestuia. Chiar dacă în prezent există o pluralitate de partide și mișcări în interiorul socialismului latino-american cu experiențe foarte diverse putem să observăm câteva trăsături comune care constituie caracteristici principale ale acestor formațiuni și care diferențiază socialismul actual de un socialism tradițional.

Sintetizând aceste caracteristici putem spune că în ceea ce privește strategiile de urmat și modul de a face politică dacă socialiștii tradiționali susțineau unitatea teoretică și centralizarea strategică, în actualitate socialismul latino-american se caracterizează printr-o pluralitate de strategii și de forme de articulare organizative descentralizate. În locul ideii potrivit căreia partidul este

²⁰ Michel Löwy, 2007, *El marxismo en América Latina. Antología, desde 1909 hasta nuestros días (edición actualizada)*, Editorial Lom, Santiago, p. 66.

²¹ Ronald H. Chilcote, *The Left in Latin America: Theory and Practice* în “Latin American Perspectives”, Issue 131, Vol. 30 No. 4, Iulie 2003, Sage Publications, p. 10.

²² Edelbert Torres-Riva; Enrique Gomariz Moraga, *¿Qué significa ser de izquierda en el siglo XXI?* în „Cuadernos de Ciencias Sociales”, no. 147, Flacso Costa Rica, San Jose, 2007, p. 34.

avangarda proletariatului, subiectul politic unitar specific leninismului, în prezent formele predominante sunt fronturile ample de partide și mișcări, asociațiile coordonatoare și adunările (termeni cei mai utilizați în titulatura acestor structuri sunt *frente amplio*; *coordinadoras* sau *encuentros*). Altă caracteristică a noilor structuri socialiste este lărgirea bazei sociale și a agendelor politice pentru a include alte teme cum ar fi lupta contra discriminării, drepturile minorităților etc. O temă recurentă și comună a forțelor socialiste actuale este revendicarea societății civile ca spațiu de acțiune politică (aici se poate observa foarte clar influența ideilor lui Antonio Gramsci). Spre deosebire de socialismul tradițional cel actual pune accentul pe reformism și lasă la o parte revoluția sau strategiile insurecționale. O ultimă caracteristică este accentul pus pe democrație ca „unica regulă în oraș” pentru a utiliza o frază celebră a lui Juan Linz și Alfred Stepan, ceea ce semnifică „reconcilierea socialismului cu democrația”.²³

Analizând mișcarea Zapatistă ca exemplu al noilor forme de organizare și realizare a politicii în America Latină, cunoscutul autor italian Antonio Negri, consideră că aceste „se definește nu ca mișcare revoluționară tradițională (modelul asaltului asupra Palatului de Iarnă etc.) ci ca o mișcare care combate și care construiește, respingând în același timp ideea de putere și contra-putere, atât de dragi tradiției socialiste, și prin urmare însuși ideologia privind luarea puterii. Nu mai este vorba deci de a opune puterea și contra-puterea, ci de a construi o altă putere comunitară, diferită de cea a sistemului de producție bazat pe unicitatea puterii. Comunitatea nu este unică ci o aglutinare dinamică de singularități, experiențe și procese. A te elibera de sistemul capitalist modern consistă în producerea unei noi modernități.”²⁴

Dacă înainte de căderea statelor “socializmului real” socialiștii latino-americani dezbăteau asupra modalităților și formelor utilizate pentru a schimba societatea și a implementa socialismul în aceste țări, în prezent chestiunea principală este aceea cum se poate obține cea mai bună justiție socială într-o economie de piață. Asistăm astfel la „declararea morții ideologilor. Evenimentul care a dat naștere acestei deziluzii a fost sfârșitul socialismului real, considerat ca eșecul marilor discursuri sau ale discursurilor care pretindeau susținerea unei teorii a istoriei, care legau de o manieră puternică, prin intermediul legilor, prezentul cu viitorul”.²⁵

Astfel, concepte ca lupta de clasă, proletariat, exploatare, imperialismul ca ultim stadiu al capitalismului, internaționalismul proletar, dictatura proletariatului etc care toate făcuseră parte din discursul marxist clasic au fost

---

²³ César A. Rodríguez Garavito și Patrick Barrett, *¿La utopía revivida? Introducción al estudio de la nueva izquierda latinoamericana* în César A. Rodríguez Garavito, Patrick Barrett și Daniel Chavez, 2005, *La nueva izquierda en América Latina. Sus orígenes y trayectoria futura*, Grupo Editorial Norma, Buenos Aires, pp. 31 – 37.

²⁴ Antonio Negri, *Goodbye Mr. Socialism* (ediție îngrijită de Raf Valvola Scelsi), Giangiacomo Feltrinelli Editore, Milano, 2006, p. 63 – 64.

²⁵ Tomás Moulian, *El sistema de partidos en Chile* în Marcelo Cavarozzi și Juan Manuel Abal Medina (coordonatori), *El asedio a la política. Los partidos latinoamericanos en la era neoliberal*, Homo Sapiens Ediciones, Rosario, 2002, p. 244.

înlocuite cu o serie de idei și concepte noi care diferă mai mult sau mai puțin de cele ale socialismului clasic latino-american. Se vorbește astăzi de suveranitatea națională împotriva imperialismului, de drepturile populației indigene, de integrarea și unitatea latino-americană, de reformă agrară, de redistribuire și de justiție socială însă în cadrul pieței. Cele două teme centrale ale noului socialism sunt căutarea unor alternative la neoliberalism și democratizarea politicii și societăților latino-americane (aici fiind inclusă democratizarea propriilor organizații socialiste).²⁶

De aceeași părere este și autorul argentinian Alberto Pla, ale cărui scrieri denotă însă destul de mult subiectivism și implicare ideologică, care după ce enumeră printre principalele motive ale transformării socialismului actual, căderea comunismului în Europa de Est și în URSS, afirmă că nu se poate vorbi de socialism fără democrație și că „*democrația ca alternativă la socialism este o idee absurdă deoarece doar prin socialism se poate vorbi de democrație lărgită și de depășirea democrației ca simplă formă de guvernare.*”²⁷

Ceea ce a rezultat după căderea socialismului real a fost un model a ceea ce Luis Maira numea o „*revoluție democratică*” care încerca să caute legitimitatea schimbării sociale în sprijinul votanților prin confruntarea electorală care să le ofere sprijin pentru un proiect împărtășit de marea majoritate. Dispare astfel ideea unei minorități progresiste, a avangardei sau a partidului călăuzitor care să impună majorității, chiar împotriva voinței acesteia, transformări economice și o dinamică revoluționară care să le îmbunătățească viața. Proiectul noului socialism este unul care nu se mai vrea impus cu forța ci pe cale electorală, prin sprijin democratic.²⁸

Dacă până la începutul anilor nouăzeci ai secolului trecut socialismul se prezenta pe sine ca o unică alternativă la modelul social existent, astăzi el constituie doar una dintre alternativele existente în cadrul ofertei politice. De multe ori pentru a lărgi bazele sale de susținere și legitimitatea sa democratică, socialismul trebuie să se prezinte cu un discurs mai puțin “de stânga” decât alte partide situate în centrul sau la dreapta spectrului politic. Poate că nu este un exemplu mai clar și mai concis al aplicării faimosului slogan privind “moartea ideologiilor” decât această dilemă ideologică cotidiană care obligă organizațiile de stânga să își adapteze discursurile la cerințele sociale, în timp ce trebuie să se aibă în vedere și păstrarea bazelor partidului precum și îndeplinirea unor condiționări electorale.²⁹

²⁶ César A. Rodríguez Garavito și Patrick Barrett, *loc.cit.*, p. 37.

²⁷ Alberto J. Pla, *América Latina mundialización y crisis*, Homo Sapiens Ediciones, Rosario-Santa Fe, 2001, p. 153.

²⁸ Luis Maira; Guido Vicario, *Perspectivas de la izquierda latinoamericana. Seis dialogos*, Fondo de Cultura Económica, Santiago de Chile, 1991, pp. 48 – 49.

²⁹ Carlos M Villas, *La izquierda latinoamericana. Búsquedas y desafíos* în „Nueva Sociedad”, no. 157, septembrie/octombrie 1998, Caracas p. 80.

Referințele sociale colective tradiționale la clasele sociale, la relațiile de muncă, la pământ, la bunurile naționale etc au lăsat loc unor noi actori sociali care sunt preocupați de drepturile individului, de echitate socială, de globalizare, de piața internațională etc. Clasele sociale și în special proletariatul ca subiect principal al unei reforme politice sau al unei mișcări revoluționare, au lăsat locul fie unor concepte integratoare foarte largi, care încearcă să înglobeze cât mai multe persoane, de genul „popor”, fie unor grupuri reduse care luptă pentru drepturile indigenilor, pentru protecția mediului, pentru aspecte concrete (cum au fost mișcările împotriva privatizării distribuției apei sau gruparea „cocaleros” în Bolivia).

De altfel un aspect interesant al evoluției mișcărilor de stânga latino-americană este creșterea gradului de implicare a cetățenilor în viața politică și socială, în proteste și mișcări alternative. Acest lucru aflat în contradicție cu ceea ce se întâmplă în SUA sau în Europa Occidentală (vezi Robert Putnam) este demonstrat de datele Latinbarometrului din 2005 potrivit cărora 16% din latino-americani au semnat o petiție, 13% au asistat la manifestații și 5% a participat la blocaje rutiere.³⁰

În actualitate dezbaterile asupra democrației și reformelor au ocupat spațiul care până în urmă cu câțiva ani aparținea ideilor de schimbare sistemică sau de revoluție socială. Noua stângă nu mai susține un socialism văzut ca o formă de organizare a întregii societăți, ci ca un capitalism mult mai echilibrat și ca atare mult mai reglementat. Apare astfel o stângă latino-americană gradualistă și pragmatică, fără definiții ideologice dure. În loc de o respingere în bloc a structurii capitaliste neoliberale sau chiar de susținerea a unei drastice schimbări a modelului macroeconomic, se postulează un capitalism atenuat, cu un stat care în loc să intervină direct în mecanismele pieței, regularizează și controlează evoluția acesteia pentru a spori competitivitatea, articulând cerințele pentru rentabilitate și exigențele investițiilor de capital cu aspirațiile de bunăstare socială ale populației, cu apărarea drepturilor omului și funcționarea efectivă a instituțiilor democratice.³¹

Pozițiile și discursurile liderilor politici de stânga din America Latină ilustrează foarte bine această transformare a idealurilor și ideologiei de stânga. Astfel Hugo Chávez, poate cel mai cunoscut exponent al noului socialism latino-american, declara: *„nu sunt de acord că în prezent trăim o perioadă de revoluții proletare; realitatea ne confirmă zilnic aceasta. Dar dacă mi se spune că în această realitate nu se poate face nimic pentru săraci, atunci voi răspunde că nu voi accepta niciodată imposibilitatea redistribuirii bogăției în societate. Cred că este mai bine să mori în bătălie decât să menții un*

---

³⁰ Fernando Calderon, *Panorama electoral de America Latina: ¿qué reemplaza al modelo neoliberal?* în „Nueva Sociedad”, Caracas, Ediție specială, martie 2006, p. 15.

³¹ Carlos Villas, *La izquierda latinoamericana y el surgimiento de regimenes nacional-populares* în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 197, mai/iunie 2005, p. 88 – 91.

*ideal revoluționar foarte înalt și foarte pur, dar să nu faci nimic. Prefer să avansez un pic, fie și un milimetru, în direcția corectă, în loc să visez utopii.”*³²

Un alt lider important al socialismului latino-american, este vorba de Tabaré Vázquez, președintele Uruguayului, declara la câteva zile după preluarea mandatului: „*Dacă mă întrebați faptul că dacă punct de vedere ideologic programul nostru de guvernare este unul socialist, le voi spune că nu este. Este un program național, profund democratizator, un program care caută pe drumul solidarității, justiția sociale, creșterea economică cu dreptate, este vorba de dezvoltarea umană (...) Schimbările pe care dorim a le face vor fi fie schimbări în stil uruguayan, fie nu vor fi deloc (...) este o schimbare pașnică, graduală, meditată, serioasă, profundă, responsabilă, cu ampla participare a tuturor actorilor vieții economice, politice și sociale a țării, care urmărește obiectivul central al guvernului nostru, care este acela al îmbunătățirii calității vieții tuturor uruguayenilor, care începe cu mandatul istoric pe care îl avem, care cuprinde idealul artiguist, al celui Artigas care spunea că cei care au mai multă nevoie vor fi cei mai privilegiați și că cauza poporului nu admite nici cea mai mică șovăială”*.³³

Daniel Astori, senator uruguayan, care după câștigarea puterii de către Tabaré Vázquez va fi numit Ministru al Economiei, declara că guvernul va trebui „*să ducă la capăt politici pe care ei însuși le-au criticat. Se va întâmpla exact același lucru ca în Brazilia*”.³⁴

Un caz interesant de evoluție este cel al Partidului Socialist Chilian, deoarece în prezent acesta a renunțat la vechile idei revoluționare și promite să mențină caracteristicile centrale ale reformelor neoliberale ale regimului pinochetist. În actualitate PSCh nu are nici o continuitate istorică cu trecutul și și-a refundat istoria, a renegat trecutul, convertindu-se într-un curent social-democrat după ce toată istoria sa, încă de la înființare a fost un partid revoluționar. Ricardo Lagos Escobar, președinte al Republicii Chile între 2000 și 2006 afirma că el nu vroia să fie „*al doilea președinte socialist al Chile (după Allende) ci al treilea al Concertacion (după doi lideri creștin-democrați)*”.³⁵ Același Lagos, răspunzând unei întrebări asupra chestiunii dacă după alegerile din 2005 – 2006 se poate vorbi despre o orientare către stânga a regiunii, afirma că putem spune că „*America Latină se orientează mai mult către profundizarea sistemului democratic, decât către stânga*”.³⁶

³² Tariq Ali, *¿Por qué gano Chávez?* în „La Jornada”, Mexic DF, 19 august 2004.

³³ *El País*, Montevideo, 4 martie 2005 apud Carlos Villas, *La izquierda latinoamericana y el surgimiento de regimenes nacional-populares* în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 197, mai/iunie 2005, p. 93 – 94 .

³⁴ Larry Rother, *Tiptoeing Leftward. Uruguayan Victor’s Moment of Truth* în „The New York Times”, New York, 2 noiembrie 2004, p. A8.

³⁵ Joséph M. Colomer, *Las elecciones primarias presidenciales en América Latina y sus consecuencias* în Marcelo Cavarozzi și Juan Manuel Abal Medina (coordonatori), *op. cit.*, p. 131.

³⁶ Daniel Zovatto, *América Latina después del «rally» electoral 2005-2006: algunas tendencias y datos sobresalientes* în “Nueva Sociedad”, no. 207, ianuarie/februarie 2007, Caracas, pp. 24 – 26.

O altă opinie pe care o vom cita aici este cea a liderilor MAS (Movimiento al Socialismo) partidul politic câștigător al alegerilor bolivieni. Astfel în opinia lui Hugo Salvatierra, Ministrul Agriculturii, „*MAS trebuie să dezvolte ideea unui socialism <<a la boliviana>>, un model care nu pleacă de la teoriile sociale sau politice, ci de la experiența concretă.*” El vorbește de exemplu despre un sistem de proprietate colectivă, care nu este opera intelectualilor tradiționali, ci a vieții și evoluției satelor însuși. Tot Salvatierra afirmă că principala contradicție nu este cea care separă indigenul de ne-indigen, ci cea care contrapune Bolivia – imperialismului. Un alt lider bolivian, Asterio Romero, vede Bolivia ca „*patria tuturor*”, acest model integrator trecând astfel peste clasicele diferențieri care țineau cont de clase sociale.³⁷

Una dintre caracteristicile discursului socialist actual este aceea că el nu este adresat muncitorilor sau proletariatului, ci unor concepte unificatoare foarte largi, precum „popor” care integrează multe grupuri sociale (această schimbare a alimentat opiniile celor care consideră că socialismul actual poate fi echivalat cu populismul, dar despre aceasta vom discuta mai târziu). Acest tip de discurs nu este total nou deoarece socialismul latino-american a recrutat bazele sale sociale, cadrele sale și liderii săi, dintr-un spectru destul de larg: proletariat urban și rural, țărănime săracă și medie, mica-burghezie rurală și urbană, zone de recrutare generațională sau ideologică (mișcările studentești de exemplu). Ca atare a fost o stângă mai mult *populară* decât strict *proletară*, sprijinită și susținută de/orientată către un spectru larg de actori sociali, unificați printr-un denominator comun, acela al *opresiunii* – sociale, naționale, culturale – și nu doar de către *exploatarea* de clasă. În consecință „frontiera” care a separat socialismul de restul spectrului politic a fost difuză și cu un caracter mai mult politico-ideologic decât social.³⁸

Dacă însă înainte de 1989 existau o serie clară de referințe la clasa muncitoare, la proletariat etc, care dădeau partidelor socialiste un caracter mai mult sau mai puțin de clasă, în prezent discursul acesta renunță în totalitate la orice referință despre diferențele de clasă și utilizează concepte mai difuze precum “cetățean”, “popor” sau “populație” care îi oferă un caracter integrator. Dacă pentru socialiștii tradiționali clasele sociale erau actorul principal al înfruntărilor și al luptelor sociale, pentru socialismul contemporan principala diferență există între guvernanți și guvernați, sau în termeni gramscieni între cei care dețin hegemonia și clasele subordonate.

Heinz Dieterich, unul dintre cei mai importanți ideologi ai socialismului secolului XXI promovat de președintele Hugo Chávez, afirma, vorbind despre noul model de socialism, că ceea ce se caută nu este ca poporul să fie un simplu receptor pasiv al actelor guvernamentale, ci dimpotrivă, în consonanță cu noua

---

³⁷ Rafael Archondo, *¿Qué le espera a Bolivia con Evo Morales?* în „Nueva Sociedad”, Caracas, no. 202, ianuarie/martie 2006, pp. 7 – 8.

³⁸ Carlos M. Villas, *La izquierda latinoamericana. Búsquedas y desafíos* în „Nueva Sociedad”, no. 157, septembrie/octombrie 1998, Caracas p. 82.

paradigmă democratică protagonică și participativă, se impulsionează o adevărată și absolută participare a populației în guvernare, oferind în acest mod un nou sens democrației respective.³⁹

Pentru a rezuma noile valori și ideii ale socialismului contemporan vom utiliza Preambulul Constituției Republicii Bolivariene Venezuela. Am citat din acest document deoarece Venezuela este cazul cel mai vizibil și mai vocal de stat în care se afirmă „noul socialism” care aici a devenit politică de stat. Potrivit Constituției sarcina statului este *„stabilirea unei societăți democratice, participativă și protagonică, multietnică și pluriculturală într-un stat de drept, federal și descentralizat, care să consolideze valorile libertății, independenței, păcii, solidarității, binelui comun, integritatea teritorială, respectarea și dominația legii pentru generațiile prezente și cele viitoare; să asigure dreptul la viață, la muncă, la cultură, la educație, la justiția socială și la egalitatea de șanse fără discriminări sau subordonări de orice fel; să promoveze cooperarea pacifică între națiuni și să impulsioneze și să consolideze integrarea latino-americană de acord cu principiile non-intervenționismului și autodeterminării, garantarea universală și indivizibilă a drepturilor omului, democratizarea societății internaționale, dezarmarea nucleară, păstrarea echilibrului ecologic și a bunurilor naturale ca patrimoniu comun și la care nu se poate renunța al umanității.”*⁴⁰

De asemenea s-a schimbat mult și modelul organizativ al partidelor socialiste, modificare care are de face cu schimbarea viziunii asupra strategiei politice pentru preluarea puterii, despre care am vorbit anterior. Dacă înainte partidele erau organizate în marea lor majoritate pe baza modelului leninist sub forma avangardei proletariatului care trebuia să realizeze asaltul asupra puterii, în actualitate într-o lume mai complexă, modelul organizativ este foarte mult influențat de teoriile și conceptele lui Antonio Gramsci despre „războiul de poziții” și „hegemonie”. Ca atare este necesară captarea și organizarea societății civile, a organizațiilor sociale, și abia ulterior se poate obține victoria electorală (astfel se poate explica importanța mișcărilor sociale, a mișcărilor indigene etc în victoriile democratice ale stângii contemporane).

Chiar dacă nu toate partidele și mișcările socialiste utilizează într-o manieră explicită conceptele gramsciene de mai sus, în practică majoritatea au urmat o cale comună prin care au încercat să-și construiască capacitatea politică necesară și să diminueze și să depășească dificultățile și problemele pe care trebuie să le înfrunte. Pentru aceasta au utilizat o strategie graduală, de atingerea pas cu pas a obiectivelor propuse, care începe cu succese în alegerile locale, se continuă cu modele de administrare eficiente (cazul cel mai celebru este modelul administrativ echitativ și redistributiv implementat de Partidul Muncitorilor din Brazilia în municipiul Porto Alegre) pentru ca în final să se obțină victorii electorale în confruntări naționale. Cum s-a demonstrat pe baza documentelor și

³⁹ Hanz Dieterich, 2007, *Hugo Chávez y el socialismo del siglo XXI*, Editorial Quimantú, Santiago, p. 23.

⁴⁰ <http://www.constitucion.ve/documentos/ConstitucionRBV1999-ES.pdf>.

a unui număr în creșterea de studii guvernele locale socialiste au fost în mod invariabil punctele de sprijin pentru lansarea unor candidaturi și platforme politice naționale.⁴¹

Asistăm astfel la una dintre cele mai importante noutăți în strategia socializmului actual, care în formularea celebră a lui John Holloway constă în *proiectul de a schimba lumea fără a lua puterea*.⁴²

Concluzionând putem spune că noul socialism latino-american se caracterizează prin: abandonarea în ideologie și practica politică a exclusivismului bazat pe conceptul de „clase sociale”, prevalând o viziune mai deschisă asupra obiectivelor luptei politice, binelui public, relațiilor de alianță și colaborare politică; recunoașterea mecanismului democratic pentru a obține și exercita puterea; renunțarea la o transformare totală (revoluționară) a sistemului socio-economic sau la o restructurare radicală a formelor de proprietate și acceptarea ca normale și chiar dezirabile a relațiilor economice de piață și a funcționării mecanismului competiției; accentul ridicat pe interesele naționale, pe sentimentul de demnitate națională și pe contrapunerea solidarității latino-americane față de globalizarea neo-liberală; afirmarea factorului etno-politic sub forma indigenismului care devine tot mai puternic.

---

⁴¹ César A. Rodríguez Garavito și Patrick Barrett, *¿La utopía revivida? Introducción al estudio de la nueva izquierda latinoamericana* în César A. Rodríguez Garavito, Patrick Barrett și Daniel Chavez, 2005, *La nueva izquierda en América Latina. Sus orígenes y trayectoria futura*, Grupo Editorial Norma, Buenos Aires, pp. 54-55.

⁴² John Holloway, *Cambiar el mundo sin tomar el poder. El significado de la revolución hoy*, Universidad Autónoma de Puebla, Puebla, 2001, p. 174.